

KİTAP İNCELEMESİ

Peter DICKEN (1998), **Global Shift: Transforming the World Economy** (London: Paul Chapman Publishing Ltd., Third Edition, ISBN: 1853963674, 456 s.).

Küreselleşme olgusu sosyal bilimler açısından özellikle son 15 yılın en tartışmalı alanlarından birisidir. Bu tartışmaların Türkiye'deki tezahürünün daha çok küreselleşme savunuculuğu veya karşıtlığı üzerinden gerçekleştiğini görmekteyiz. Fakat uluslararası literatüre bakıldığında en az bunun kadar önemli diğer başka birçok konunun da küreselleşmenin nasıl kavramsallaştırılacağına dair yapılan tartışmalar içinde olduğunu görüyoruz (örneğin bkz. Held ve diğ., 1999). Hatta küreselleşmeyi kavramsal/kuramsal bir çerçeveye oturtmaya çalışan bu çalışmaların söz konusu tartışmaları öncellemesi gerektiği bile ileri sürülebilir.

Kavramsal alanda yapılan bazı faydalı tartışmalar, özellikle küreselleşme kavramını kuşkuyla karşılayan uluslararası yazarların eserleri Türkçe'ye kazandırılmıştır (Hirst ve Thompson, 1996; Rugman, 2000). Aynı şekilde artık ulus-devletin miyadını doldurduğunu ve dünya ekonomisinin küresel bir köye dönüştüğünü savlayan aşırı küreselleşmeci görüşlerin de Türkçe çevirileri bulunabilir (Ohmae, 1996). Buna karşın, Türkiye'de, küreselleşme kavramını dönuşen dünyayı anlamamıza yardımcı olan önemli bir analitik araç olarak gören yazarların görüşleri üzerindeki akademik ilgi hala sınırlıdır. Bu bağlamda, tam da bu amaca hizmet etmek amacıyla (bir başka deyişle dengeli bir küreselleşme kavramsallaştırması ve çözümlemesi geliştirmek amacıyla) düzenlenmiş bir eser olarak, bir iktisadi coğrafyacı olan Peter Dicken'in, Paul Chapman Publishing Ltd. tarafından 1998 yılında yayınlanan, *Global Shift: Transforming the World Economy (Dünyayı Dönüştüren Küresel Kayma)* kitabının konuyla ilgilenen akademisyenlere yeni ve taze fikirler demeti sunma potansiyeli vardır.

Kitap 4 ana bölüm ve bu bölümlerde yer alan 14 alt başlıktan oluşuyor. Birinci bölümde yazar, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında iktisadi faaliyetlerin coğrafi dağılımının küresel olarak nasıl yeniden biçimlendiğini gösteriyor. Burada ulusal ölçekte üretim, yatırım ve ticaret verilerinin incelenmesine dayanılarak dünya iktisadi sisteminin çekim merkezinin yavaş yavaş Asya'ya kaymakta olduğu vurgulanmakta. Dicken'a göre bu eğilimlerin sonucu olarak merkez, yarı çeper ve çeper ekseninde örgütlenen uluslararası işbölümü çözümlemeleri geçerliliğini yitirmektedir. Yazara göre ortaya çıkan yeni

uluslararası işbölümü farklı ölçekler (bölgesel/ulusal/yerel) arasında karmaşık iktisadi ilişkiler ağının bir ürünüdür. Ancak az sayıda Doğu ve Güney Doğu Asya ülkesinin bu sürece dahil olduğu da, yani küreselleşmeyi ele alırken içinde eşitsizlikleri ve dengesizlikleri barındıran bir süreçle karşı karşıya bulunduğumuz gerçeği de, vurgulanmaktadır.

İkinci ana bölümde Peter Dicken küresel ölçekte yaşanan iktisadi dönüşümleri yaratan süreçleri açıklamaya yönelmektedir. Bu bölümün giriş kısmında yazar geleneksel ticaret ve uluslararası yatırım kuramlarının bu dönüşümleri açıklamada yetersiz kaldığını gösterir. Geleneksel Hekscher–Ohlin ticaret kuramının dört varsayımı vardır: Üretim faktörlerinin taşınabilir olmaması, sıfır taşıma maliyeti, teknolojinin veri kabul edilmesi, tam rekabet varsayımına dayalı olarak ölçek ekonomileri fikrinin yadsınması. Geleneksel yatırım kuramları ise özellikle 1960'lara kadar uluslararası yatırımları sadece ülkeler arası faiz hadlerindeki farklılıklarla ilişkilendiren portfolyo yatırım kararları olarak değerlendirmişlerdir. Bunlar "gerçek dünya"yı anlamada araştırmacıyı sınırlayan varsayımlar olarak görülmektedir. Yazara göre küresel ekonominin anlaşılabilmesi için, geleneksel kuramların ilgi göstermediği dört temel sürecin çözümlenmesi gerekmektedir: Ulaşımı şirketlerin (Transnational Corporation) stratejileri, ulus devletlerin stratejileri, ulaşımı şirketlerle ulus devletler arasındaki dinamik etkileşimler ve teknolojik dönüşümler. Geleneksel kuramların itibar etmediği bu kurumsal ve örgütsel güçler küresel iktisadi haritayı şekillendiren temel unsurlardır. Yani mukayeseli üstünlükler verili olarak kabul edilmemelidir, *bunlar insanoğlunun eylemleri sonucunda sürekli olarak yeniden yaratılmaktadır.*

Dicken, ikinci bölümün ilk kısmında, bazı küreselleşme kuramcılarının aksine ulus-devletin dünya ekonomisinin temel aktörlerinden biri olmaya devam ettiğini oldukça ikna edici bir biçimde vurgulamaktadır. İlk olarak Michael Porter ve Richard Whitley gibi yazarlara yaptığı atıfla ulus devletinin ayırt edici kurumsal uygulamaların (sanayileşmeye yönelik farklı hükümet politikaları güden, mali ve eğitim sistemini örgütleyen, farklı güçte sendikaların olduğu) taşıyıcısı olduğunu ve ürün piyasalarında rekabeti düzenleyebilme yetisiyle donatıldığını altını çizmektedir. Buna ek olarak uluslararası iktisadi ilişkilerin hiyerarşik (güç ilişkilerine dayalı) örgütlenmesinin bir sonucu olarak ulus devletlerin birbirleriyle rekabet ettiği vurgulanmaktadır. Yazara göre ülkeler küreselleşmenin yarattığı iktisadi baskılar karşısında farklı politika duruşları sergilemektedirler. Bu farklılık, bir ucunda piyasa-ussalcı/düzenleyici devlet diğer ucunda ise plan-ussalcı/kalkınmacı devletin yer aldığı geniş bir spektrum arasında gidip gelen, ulus-devletlerin farklı ideolojik konumlanmasına bağlıdır. Bu farklılıklar İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek artan bir şekilde liberalleşen uluslararası iktisadi ilişkiler çerçevesinin getirdiği tüm türdeşlik

baskılarına rağmen (ki yazara göre bu bağlamda özellikle ticaret, uluslararası yatırım ve sanayi politikaları arasındaki ayrımlar giderek bulanıklaşmaktadır) ülkelere yaratıcı ve özgün politika karışımları yaratmalarına izin vermektedir.

İkinci bölümün ikinci kısmında yazar özellikle ulus-devletlerin farklı politika duruşlarını zengin bir literatür taramasına dayanan ampirik örneklerle ortaya koymaktadır. Burada Asya, Amerika ve Avrupa ülkelerinin farklı sanayileşme süreçlerin yapılan atıflarla piyasa-ussalcı/düzenleyici devlet ve plan-ussalcı/kalkınmacı devletin yer aldığı geniş spektrumda her iki gruba ait olan ülkelerin kendi içinde ne kadar farklılaştığı ve ne ölçüde ortak unsurları barındırdıkları ayrıntılı bir şekilde, zengin bir literatür taramasıyla, ele alınmaktadır.

İkinci bölümdeki beşinci kısım teknolojinin anlaşılmasına odaklanmıştır. Burada özellikle Christopher Freeman ve Carlota Perez gibi evrimsel iktisatçıların çalışmaları kullanılarak teknolojik değişimlerin tipolojisi sunulmakta ve Kondratiev'den yola çıkılarak küresel iktisadi büyümenin teknolojik sıçramalara dayanan yaklaşık 50 yıllık uzun dalgalar serisinden beslendiği öne sürülmektedir. Söz konusu teknolojik dalgalara tekabül eden büyüme ve yavaşlama hareketlerinin temel unsurları özetlenmektedir. Bu çözümlenmeden yola çıkarak Peter Dicken günümüzde küreselleşmenin arkasında yatan temel sürükleyici teknolojik gücün bilgisayar ve iletişim sanayileri arasındaki teknolojik yakınsamadan kaynaklandığını öne sürer. Buna ek olarak bu teknolojilerin azalan ulaşım maliyetleriyle beraber küreselleşmeyi kolaylaştırdığına işaret edilmektedir. Üçüncü olarak yazar Fordist bir sistemden Post-Fordizme geçişi betimleyen kuramsal açıklamaların mevcut esnek üretim ve örgütlenme biçimlerinin yarattığı karmaşık dünya ekonomisini anlamada aşırı basitleştirici bir betimleme olarak değerlendirmektedir. Fordizme alternatif olarak gelişen üretim biçimlerinin çeşitlilik arz ettiğini ve teknolojik değişimin patikaya bağımlı doğasının farklı coğrafyaların toplumsal koşullarına yani sürecin coğrafyasına büyük önem atfettiğine dikkat çeker. Böylelikle teknolojinin gelişiminde deterministik bir bakış açısına karşı çıkar ve farklı tercihlerin önemini vurgular.

İkinci bölümün 6. ve 7. kısımlarında ulusaşırı şirketlerin incelendiğini görmekteyiz. Burada yazar bu firmaların küresel ekonominin başat şekillendiricileri olduğunu vurgulamaktadır. Burada firmanın uluslararasılaşma sürecini açıklayan farklı kuramların özgün bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Yazar ulusaşırı firmaların anlaşılmasında hem uluslararası düzeyde yaşanan sermaye birikimi sürecine ilişkin makro yapısal (Marksist) kuramların önemine dikkat çekmekte, hem de bu açıklamaların daha mikro düzeyde firma seviyesindeki çözümlenmelerle beraber ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. İkinci olarak ulusaşırı firmaların ilk olarak ortaya çıktıkları

ülkenin karakteristiklerinden nasıl etkilendiğini örnekleriyle ortaya koymaktadır. Bu anlamda Dicken, uluslararası işletmecilik literatüründe oldukça popüler bir yaklaşım olarak, hiçbir coğrafi aidiyeti olmayan bir 'küresel firma' kavramsallaştırmasına karşı eleştirel bir tutum geliştirmektedir. Dicken bu basit kuramsallaştırmalara karşı uluslararası firmanın iç ve dış yapısını geliştirirken ortaya çıkan ağ örüntülerine odaklanmaktadır. Uluslararasılaşan firmalar merkez ve yurtdışı şubeler arasındaki stratejik gerilimin yarattığı sorunları çözebilmek açısından sürekli olarak yeniden yapılanmaya gitmektedirler. Bu firma içi ilişkilerin yanı sıra uluslararası firmalar diğer firmalarla da çok çeşitli (stratejik ortaklıklardan taşeron kullanımına kadar uzanan bir spektrumda) dışsal ağ ilişkileri geliştirmek zorundadır. Burada da firmaların tedarikçiler ve rakiplerle geliştirmek zorunda olduğu ağ örüntüleri incelenmekte ve özellikle Japon ve Çin gibi Asya menşeli firmaların dışsal ağlar geliştirirken diğer firmalarla yakın ilişkiler kurmadaki başarısı incelenmektedir. Dicken uluslararası firmaların ortaya çıkardığı içsel ve dışsal ağ örüntülerini örgütsel boyutuyla inceledikten sonra, Stephen Hymer'dan yola çıkarak bunun coğrafi boyutla olan ilişkisine odaklanmaktadır. Örgütsel ağlarla yerel düzeydeki coğrafi sanayi kümelenmelerin küresel iktisadi haritayı şekillendiren karmaşık bir sistemi oluşturduğunu ileri sürmektedir.

İkinci bölümün son kısmında Dicken ulus devletlerle uluslararası şirketler arasındaki etkileşime odaklanmaktadır. Zaman zaman birbiriyle rekabet eden zaman zaman ise birbirini destekleyen bu iki yapı arasındaki dinamik etkileşimin anlaşılması önemlidir. Çünkü uluslararası şirketler ulus devletlerle küresel ekonomi arasındaki köprüdür. Yazar burada uluslararası şirket faaliyetlerinin evsahibi ülke açısından olası fayda ve zararlarını ayrıntılı bir şekilde ele almakta, bu bağlamda okuyucunun dikkatini bazı analitik sorunlara yöneltmektedir. Yazara göre küresel firmaların getiri ve götürüleri üzerinde yapılan tartışmalar açısından temel sorun karşı olgusalılık (counterfactual) meselesidir. Alternatif duruma (uluslararası yatırımın yapıldığı veya yapılmadığı) ilişkin değerlendirmelerin gerçekçi olarak nasıl kurgulanacağına dair varsayımlar yapılmalıdır. Bu da, yazarın haklı olarak vurguladığı gibi, günümüzün giderek karmaşıklaşan küresel iktisadi ilişkileri göz önüne alındığında oldukça zor bir görevdir.

Kitabın üçüncü ana bölümünde ise kuramsal tartışmalardan ampirik çalışmalara geçildiğini görüyoruz. Küresel iktisadi haritayı şekillendiren süreçlerin belirlenmesinden sonra Dicken bu süreçlerin farklı sektörlerde nasıl işlediğini örnek olaylar etrafında betimlemeye girişmektedir. Burada geliştirdiği kavramsal çerçeveye tutarlı olarak tekstil, otomotiv, elektronik ve hizmet sektörlerini şu alt başlıklar altında ayrı ayrı ele almaktadır: Sektörün genel önemi, sektördeki üretim ve ticarete yaşanan küresel değişimler, talebin

Ekonomik Coğrafya, Uluslararası Politik Ekonomi, Evrimsel İktisat, Fransız Düzenleme Okulu, Uluslararası İşletmecilik, Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler gibi farklı disiplinlerden harmanlanan bir eserle karşı karşıyadır ve bu anlamda kitap türünün nadir örneklerinden biridir. Kanımızca bunun dört önemli sonucu vardır: Okuyucuyu farklı literatürlerdeki önemli tartışmalarla tanıştırmayı (Fordizm/Post-Fordizm, kapitalist çeşitlilik, uluslararası işletmecilik kuramları, uluslararasılaşma kuramlarına ilişkin tartışmalar vb...), kitabın farklı seviyelerdeki (lisans/yüksek lisans) farklı disiplinlerden gelen okuyucuya hitap edebilme potansiyeli, bize hem ampirik hem de kuramsal açıdan zengin bir akademik malzeme sunması ve son olarak, en önemlisi, *iyi bir literatür taramasının başlı başına akademiye ne kadar büyük bir katkı sağlayabileceğini göstermesi*. Ayrıca Dicken'in konuları ölçülü sunumu ve küresel ekonomik coğrafyanın yapısını genel geçer ve basitleştirici çözümlemelere sapsadan tüm karmaşıklığı ve dinamizmi içinde değerlendirmeye girişmesi takdir edilmelidir. Eser, kolay cevaplar arayan okuyucuyu hayal kırıklığına uğrattırırken zor soruları tercih edenlerin başucu kitabı olmaya adaydır.

Dr. Ali Fıkrkoca, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü Araştırma Görevlisi

Kaynakça

- HELD, D. / MCGREW, A.G. / PERRATON, J. (1999), *Global Transformations Politics, Economics, and Culture* (Cambridge: Polity Press).
- HIRST, P. / THOMPSON, G. (1996), *Küreselleşme Sorgulanıyor* (Ankara: Dost Kitabevi),
- OHMAE, K. (1996), *Ulus Devletin Sonu* (İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları).
- RUGMAN, A. (2000), *Globalleşmenin Sonu* (İstanbul: Mediacat Yayınları).

değişen yapısı, teknolojik dönüşüm ve üretim süreci, hükümet politikaları, şirket politikaları ve istihdam.

Kitabın dördüncü ve son bölümü kısa bir özet sunumuna ve küresel ekonomide yaşanan dönüşümlerin ortaya çıkardığı gerilimlerin incelenmesine dayanmaktadır. Burada yazarın odak noktası istihdam konusudur. Dicken eski ve yeni sanayileşen ekonomilerle az sanayileşen ülkelerin istihdam yaratma konusunda farklı sebeplerden ötürü sıkıntı yaşadıklarını göstermekte ve bu sorunu azaltmak için bazı temel politika uygulamalarına işaret etmektedir. Son olarak yazar küresel düzeyde bir yönetişimin geliştirilememiş olmasını bir eksiklik olarak addederek küresel ölçekte örgütlenmesi gereken reformların gereğine işaret etmektedir.

Peter Dicken'in kitabının küreselleşmeyi anlamada bütüncül bir perspektif geliştirme arzusuyla yazılmış olmasına rağmen *bütüncül bir kuramsal yaklaşım geliştirdiğini öne sürmek mümkün değildir*. Bu anlamda küreselleşmeyi anlamak için, yöntem olarak, geniş kapsamlı bir literatür taraması ve örnek olay sunumuna dayanan *eklektik bir çerçeve* sunduğu söylenebilir. Bu bağlamda yazarın küresel ekonominin ortaya çıkardığı dinamik haritayı çözümlemek için kurduğu kavramsal çatının unsurları arasındaki ilişkileri (ulusaşırı şirketler, ulus devletler ve teknoloji arasındaki etkileşimleri) *yeterince kuramsallaştırdığını ileri sürmek güçtür*. Ayrıca küreselleşmeye ilişkin böylesi bütüncül bir perspektifin uluslararası finans sermayesinin etkilerine daha fazla değinmesi beklenirdi. Ancak, küreselleşmeyi tüm bu boyutlarıyla bütüncül bir şekilde ele alabilecek bir üst-anlatı geliştirilip geliştirilemeyeceği meselesini kitabın diğer eksiklikleriyle beraber bir kenara bırakırsak, kitabın küreselleşme yazınına çok önemli katkılar getirdiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Yapılan çalışma küreselleşmenin tarihsel dinamiklerine ve coğrafi örgütlenmesine dikkat çekerek küreselleşmenin farklı coğrafyaları farklı şekillerde etkileyen, ulus-devletin görevlerini yeniden tanımlayarak onu daha da önemli kılan bir dönüşümsel süreç olarak tanımlamaktadır. Bu da, giriş kısmında değindiğimiz küreselleşmenin olmadığını savlayan kuşkucular ile tüm dünya ulus-devletlerinin küresel piyasaların arzu ettiği yönde türdeş bir şekilde yakınsadığını varsayan aşırı küreselleşmecilerin söylemlerine alternatif ve kanımızca daha gerçekçi bir değerlendirme sunmaktadır. Giriş kısmında da vurguladığımız gibi küreselleşmenin nasıl kavramsallaştırılacağına dair yapılan çalışmalar ciddiye alınmalıdır, Dicken'in kitabı bu alanda uluslararası yazında önemli bir referans noktasına dönüşmüştür. Bunun çeşitli nedenleri vardır.

Şöyle ki, kitap öncelikle disiplinler arası bir literatür taramasına dayanmasıyla oldukça özgün bir değerlendirme yapmaktadır. Gerçekten de okuyucu